

ליל כ"ה תמוז תשס"ז
לכב' אביחי פחימה הי"ו
שלום וברכה!

יקרת מכתבך קבלתי, והריני להשיב בס"ד:

א. גבי ברכת אבות, תיבת "חסדי" מופיעה במקרא בד' רפוי'ה (חסדי דוד הנאמנים), ומה שהדגישו בכמה סידורים הוא מן הסתם ט"ס ע"פ הכלל הרגיל (שחושבים) שכל בג"ד כפ"ת אחר שוא נח הוא דגוש. ואולי הדגישו בגלל מה שכתב בלחם הבכורים (נז): בשם הרד"ק שיש נוהגים לקרוא בכה"ג דגושה, ומשמע שדעתו (של הרד"ק) כמותם.

כך או כך, הנכון לנקדם ולקרותם בד' רפוי'ה, וכ"ה בסידורים החדשים. והכלל של בג"ד כפ"ת אחר שוא נח הוא דגוש זה רק על פי רוב אבל יש הרבה רפוי'ה גם בשמות עצם וכיוצ"ב, כמו שרביט, מלכות, טרפון מרבדים ועוד. וכ"ש בהטיות כמו חסדי וכד' שהוא כמו מלכי. ובלחם הביכורים (שם והלאה) כתב בזה כמה כללים, אך איני צלול כעת לעיין בהם, עיין שם.

אחרי הכל אין לי בזה כלל ברזל להסביר למה בַּרְפַת דגוש ובַּרְכּוֹת רפה, וכן מלכי דגוש ומלכי רפה, ויותר קשה מתיבות פֶּסְפִי פֶּסְפִיָּהֶם, מה נשתנו מ"מֶלְכִי" "מֶלְכִיָּהֶם"? וכן קשה מתיבות הֶפְפִי את העיר שדגוש למנהגינו, וכן בִּנְגָפוֹ את מצרים ועוד, לכן אין לנו אלא מה שענינו רואות, וד"ב.

ב. גבי אופן הפיסוק במודים יש סדורים שפיסקו אתה הוא. לדור ודור נודה וכו' ויש שעצרו אחרי לדור ודור. ובאמת שאין דופי בשני הפירושים. וכמדומה שיש בזה שתי דעות באחרונים (פרשנים). ומנוסח אשכנז שאומרים אחר קדושה "לדור ודור נגיד גדלך" קצת ראייה לאופן א'.
וכעת פתחתי סדור איש מצליח בסופו בקונטרס לאקומי גירסא, וראיתי שכתב שאביו נהג להפסיק אחר לדור ודור (כאופן ב'). אך בעצמו מביא שבתהלים עט יג משמע לכאורה לא כך.
בכל מקרה תיבות נודה לך במלעיל (נסוג אחור) כמו בתהלים.

בברכה רבה
ניסן שרונים

מכתב ל

בס"ד ד' באייר תשס"ז
לכ' המורה מ' א', שלום וברכה!

הוגד לי בשמך שקמץ הבא באותיות השימוש בוכ"ל שלפני חטף-קמץ הוא קמץ קטן וקריאתו כחולם, כמו: בְּאִיִּוֹת וכד'.

ולכאורה זה נכון, כי אותיות השימוש בוכ"ל מקבלות את תנועת החטף שאחריהן, וכמו בחטף-פתח וחטף-סגול. וכיון שחטף קמץ הוא קמץ קטן, גם הקמץ שלפניו הוא כזה.

אך אצלי פשוט וברור שקמצים אלו הינם קמצים גדולים, וחטף-קמץ הוא קמץ גדול שנלווה אליו שוא וחוטף אותו וקריאתו כקמץ קטן, (אך אינו תנועה, אלא דינו כשוא נע, שבחלוקת ההברות מצטרף לתנועה שאחריו, וכן לא יבוא אחריו דגש). וממילא בוכ"ל שלפניו מקבלת את התנועה שלו, שהיא קמץ גדול.

ואנסה להוכיח צדקתי בכמה ראיות בס"ד:

א. מסורת הספרדים שמרה במשך מאות שנים או יותר על הבחנה ברורה בין קמץ גדול לקטן, וזה פשוט וברור אצל כל הספרדים לקרוא תיבות היתה פֶּאֱנִיּוֹת סוחר (משלי ל"א יד), בְּחִיר־אֶף (שמות י"א ח'), בְּעֵנִי אמתך (שמואל א', א' י"א), כִּלְרֹאשׁ לְחִלִּי (ישעיה א' ה'), וְחִלִּים (דברים כ"ח נ"ט) ועוד רבים בקמץ גדול את אות השימוש, ומעולם לא עלתה על דעתם אחרת, ואנו לא נפסוק הלכות ע"פ סברתנו אלא על פי המסורת, ופוק חזי מאי עמא דבר.

ב. רבים מהפרשנים והפוסקים כתבו במשך הדורות ספרי דקדוק והביאו את כללי הניקוד הללו, ולא מצאנו מי שיכתוב על קמצים אלו שהם קטנים. וכן לא הזכירו כלל זה בכללי הקמץ הקטן. ובפרט לפי מה שלמידת, ובצדק לפי סברתך, שדוקא באותיות בכ"ל בלתי מיוחדות, שהיו צריכות לבוא בשוא לבדו, ונוקדו בקמץ רק מפני שלא יתכן שוא נע ואחריו חטף - הן בקמץ קטן, כי קבלו את תנועת החטף שאחריהן; מה שאין כן באותיות בכ"ל מיוחדות, שמנוקדות בקמץ גם בלי השפעת החטף שלאחריהן, אלא תמורת ה' הידיעה - הן בקמץ גדול, תמורה הדבר, מדוע לא חילקו המדקדקים בין קמצים אלו?

ואצטט בזה את לשון הרד"ק (בספר מכלול דף לט: מ). וזו לשונו (לאחר שהאריך לבאר שאותיות בוכל לפני חטף פתח מנוקדות בפתח ולפני חטף סגול מנוקדות בסגול): ...ואם הדבר ידוע [כלומר, שאותיות בכ"ל הם גם תמורת ה' הידיעה - נ"ש] - יהיו אותיות כל"ב קמוצה, כמו שתהיה הה"א [=ה' הידיעה] על האל"ף ועל העי"ן, בין שתהיה תחלת התיבה שוא ופתח, בין שתהיה שוא וסגול, כמו שויתי עד בקר פֶּאֱרִי (ישעיה לח), בחור פֶּאֱרָזִים (ש"ה"ש ה), מקנת פֶּאֱרָזִים (ירמיה כב), אשר עשה ישראל לְאֻמוֹתָי (במדבר כב), לְעִגְלִים אשר עשה (מלכים א' יב), [וודאי כוונתו לקמץ גדול, ואח"כ ממשיך:] ואם האות הראשון בקמץ חטף הִנְקֹד עם שוא - יהיו אותיות כל"ב קמוצות אע"פ שאין הדבר ידוע, כמו בְּעֵנִי אמתך (שמואל א' א), פֶּאֱנִיּוֹת סוחר (משלי לא) לְחִדְשֵׁיו יבכר (יחזקאל מז), עכ"ל. הרי שהגדיר קמץ זה כיתר הקמצים הבאים באותיות שימוש, גם מיוחדות, ולא חילק ביניהם. נמצא שאין הבדל ביניהם, וכמו שאין הבדל באותיות בכ"ל שלפני ה' או ח' המנוקדות בחטף-פתח בין מיוחדות לאין מיוחדות, כמו: פֶּהֶלְכָה, בְּחִלִּים וכד'.

ג. הקמץ קטן הוא תולדת החולם החסר, ובא תמורתו, כמו אֶזֶן - אֶזְנִים, דוּק ותשכח. ואותיות בוכ"ל אלו אין להם שום ענין עם חולם כלשהו,

ד. גלוי וידוע שלקמץ הקטן יש שני מאפיינים יחודיים: 1) לעולם לא תנוח עליו ההטעמה. [ותיבת פֶּל אינה נחשבת מוטעמת כי אין עליה טעם, אלא נסמכת במקף למלה המוטעמת]

שאחריה. ובאמת כשבאה מוטעמת – מנוקדת בחולם חסר, וכן הדין בתיבות נוספות, כמו וגל'לחסד, ישמ'רצאתך ועוד.] (ובמקרא גם לא יבוא בו מתג). (2) לעולם יבוא הקמץ הקטן בהברה סגורה, דוק ותשכח. ואותיות בוכ"ל הללו באות בהברה פתוחה, וכן במקרא מופיע תחתן מתג, הרי מוכח שהם קמץ גדול.

בברכה

ניסן שרוני

מכתב לא

שאלה: ישנם הרבה קטעי תפלה, בעיקר בשבתות וימים טובים, שהניגון שלהם לא תמיד עולה בקנה אחד עם כל כללי הדקדוק, וכן יש חזנים המנגנים בקדיש ובקדושה מנגינות המשבשות את דקדוק המלים, האם יש היתר או כף זכות לזה, ומה הדין בזה באמירת הסליחות והפיוטים?

אורי אייל נחום

תשובה: כתב בשלחן ערוך (סי' ס"א סעיף כ"ב) שכל אזהרות הדקדוק וכללי הקריאה שנאמרו בקריאת שמע, צריך להקפיד עליהם גם בפסוקי דזמרה ובתפלה, והוא הדין כשקורא בתורה נביאים ובכתובים. וא"כ מה נשתנו קטעי תפלה אלו? וכי מפני הניגון הותר לעבור על דברי השו"ע?

ויתרה מזו כתב בספר "מחברת הערוך" לר' שלמה פרחון, שגם בפיוטים צריך להקפיד לא לקלקל הקריאה הנכונה ולא לשנות המלעיל והמלרע. וכתב שם שרבו, ר' יהודה הלוי, שהיה מגדולי המשוררים והפייטנים, עשה תשובה לפני מותו על שיבושים אלו שנגרמו בגלל הפיוט.

ואני מניתי ומצאתי שבעה סוגי שיבושים וקלקולים שנגרמים בתפלות ע"י הניגונים:

א. שינויי הטעמה ממלעיל למלרע ולהיפך, לדוגמא בפסוק ה' מלך ה' מלך וכו' חלק גדול מהניגונים בו מטעימים את שם ה' מלעיל (ב"ד) במקום מלרע (ב"נ). וכן צריך להקפיד לנגן תיבת מְלֶךְ מלעיל ותיבת מֶלֶךְ מלרע. והניגון המומלץ לפסוק זה הוא של תיקון הגשם/הטל (ירושלמי), רק להקפיד להפריד מעט בין ה' ליימלוח, שלא תבלע היו"ד, ולכן יש ביניהם "פסק" (בשמות טו יח). כמו כן משבש הניגון את המלעיל והמלרע בקטעי תפלה רבים, כמו "לכה דודי", "אל אדון על כל המעשים" ועוד.

ב. פיסוק לא נכון של המלים, שבגלל שרוצים לשלב את הניגון במלים, מפסיקים במלה שמצד משמעותה צריך לחברה למלה שאחריה, או מחברים מלים שצריך להפסיק ביניהן, וגורמים לשינוי המשמעות. כמו שיש מנגנים בשבת: "אל הכבוד הרעים ה'" ושם מפסיקים, שכאילו אומרים שהקב"ה הרעים את עצמו. ובאמת צריך להפסיק בתיבת "הרעים", שיש שם אתנחתא, ואח"כ להמשיך "ה' על מים רבים" בחדא מחתא. או לדוגמא בניגון ברכת ספירת